

II 8745
1514

Andrei Pippidi

ROMÂNIA
REGILOR

Editura LITERRA

ANDREI PIPPIDI

ROMÂNIA REGILOR

ANDREI PIPPIDI

ROMÂNIA REGILOR

**Editura LITERA
București, 1994**

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.acadsudest.ro>

II 8945
15 114

Coperta de DAN STANCIU

ISBN 973 - 43 - 0162 - 4

ROMÂNIA REGILOR

Am vrea să credem că Europa este iarăși una singură. Unitatea ei, în care românii își caută încă locul, este în primul rând culturală. Recuperându-și istoria, poporul nostru îndeplinește un act european și, totodată, își redobândește adevărata identitate.

La întoarcerea regelui Mihai în capitala sa, de Paștile anului 1992, smerenia pelerinajului și triumful cu care l-au primit cei care i-au rămas credincioși în suflet sunt amândouă potrivite cu firea acestui popor, care se poate supune multor porunci, dar nu e el însuși decât în manifestarea stăpânită a ceea ce simte adânc și statornic. Istoria s-a întors odată cu regele, istoria în care faptele sale și ale înaintașilor săi s-au împletit neconținut cu destinul României moderne.

Sentimentul care ne încearcă astăzi, al unei decadențe și al necesității urgente a reconstrucției, era mărturisit și în primul deceniu al veacului al XIX-lea, când un boier moldovean mărturisea: „ni-ar trebui să avem o istorie dreaptă și critică a locului nostru; într-însa am vidè însfârșit tot ce a slujit a ne micșura și a păgubi... însă o asămine istorie ne lipsăști; învățăturile ce ni-ar fi dat patimile vremii trecute ne sunt toate pentru vremea viitoare, încât pentru a învăța trebuie să mai pătimim“. Din aceeași epocă datează cele dintâi proiecte de unire („Valahia și Moldavia să se împreune și să se facă amândouă un prințipat“), de independență și de domnie ereditară, constituțională. Încă de atunci apare ideea de a alege un prinț „din Germania de Sus“, ai cărui urmași „vor cunoaște de acum înainte de patrie a lor aceste provincii, se vor numi români și nu se vor mai strămuta din aceste locuri“.

În soluția la care se vor opri cei mai chibzuiți dintre oamenii de stat români din generația revoluției de la 1848, aceiași care

au îndeplinit și Unirea din 1859, era pe de o parte un element de continuitate și, pe de alta, altul nou. Tradiția era aceea a formei monarhice. De când au existat cărmuitori în fruntea celor două voievodate, țări deopotrivă de românești, la miazăzi și la răsărit de Carpați, ei au purtat coroana, ca semn al misiunii lor de a conduce. De la predecesorul necunoscut al lui Basarab, care domnea la 1290 asupra Țării Românești, și de la cele dintâi căpetenii în jurul cărora s-au adunat locuitorii „Moldovelor“, au trecut șapte sute de ani. Monarhi vremelnici sau stăpânind cu putere o alcătuire statornică s-au perindat fără întrerupere, vreo sută în fiecare din cele două principate. Până la o vreme, monarhia a fost electivă, chiar dacă alegerea domnului era îngrădită de dreptul membrilor unei singure familii de a urma la tron, drept protejat la început prin asocierea între frați sau a fiului pe lângă părintele său. Au fost și doamne, dar foarte rar, cele mai de seamă rosturi ale domniei fiind ostășești: Elena lui Petru Rareș în Moldova, Chiajna și Ecaterina în Țara Românească au vegheat

asupra odraslelor lor nevârstnice. Succesiunea ereditară în fond și electivă în formă a continuat și după ce țările române au intrat sub dominația Imperiului otoman, dar, înainte chiar de a se stinge vechile dinastii, în secolul al XVII-lea, marea boierime a ales reprezentanți ai ei care rivalizau pentru a obține confirmarea de la Poartă. Mai târziu, turcii s-au deprins să încredințeze domnia Țării Românești sau a Moldovei unuia sau altuia care-și câștigase favoarea sultanului sau a dregătorilor săi: totdeauna creștini, mai adeseori greci decât români (până la 1822, când, în locul fanarioșilor, se întorc „pământenii“, din marile familii boierești). Nici după ce Poarta a îngăduit Țării Românești și Moldovei să-și aleagă domnii, pe șapte ani sau pe viață, aceste prevederi n-au fost respectate. Puternică doar ca rezultat al succeselor militare (sub Ștefan cel Mare sau, scurt timp, sub Mihai Viteazul), sau dacă a știut să se impună atât prin dibăcia diplomației, cât și printr-o politică internă autoritară (Vasile Lupu, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu), monarhia româ-

nească era absolută în principiu. Administrația fanariotă a fost centralizatoare, dar ineficientă. Funcțiile domniei s-au exercitat între limite fixate, fie de controlul Porții, fie de reacțiile boierimii, sfatul domnesc sau adunările mai mult sau mai puțin reprezentative având un rol din ce în ce mai superficial, decorativ.

Aici intervine însă elementul nou pe care-l aduce epoca dintre 1834 și 1866. Adevărata schimbare nu e în originea străină a domnitorului, ci în separația puterilor în stat, cu adaptări la sensul transformărilor constituționale din Europa occidentală. Monarhia parlamentară electivă, prin experiențele din 1834, 1849 și 1859, și-a dovedit slăbiciunea și caracterul formal, provizoriu.

Odată cu monarhia constituțională ereditară, din 1866, modernizarea regimului politic, întărită de o participare reală a reprezentanților națiunii române, bazată pe sentimentele lor de demnitate și de răspundere, a devenit eficientă și trainică. Față de reformele lui Barbu Știrbei sau Al. I. Cuza,

impuse de o politică personală, de „despot luminat“, cele de care și-a legat numele Carol I sunt expresia organică a unui program al elitei intelectuale care a creat conștient statul liberal.

Soluția principelui străin ca garant al Unirii a fost susținută de adunările ad-hoc și s-a realizat zece ani după Unire, în 1866. Carol de Hohenzollern-Sigmaringen a fost chemat numai după o lună de la detronarea lui Cuza, în care nu avusese nici un amestec. Tânărul de 27 de ani avea avantajul de a fi înrudit cu dinastia germană ale cărei victorii asupra Austriei vor încuraja în curând proiectele de unire a tuturor românilor într-un singur stat, dar și cu cea rusă, cu cele din Anglia, Belgia, Portugalia, Brazilia și chiar cu împăratul Napoleon al III-lea, pe atunci arbitrul Europei și protectorul românilor. Căsătoria din 1870 cu Elisabeta de Wied a adăugat o legătură cu familia domnitoare a Olandei.

Alegerea lui Carol, de către aceiași senatori și deputați care colaboraseră cu

predecesorul său, a fost supusă unui plebiscit care a confirmat-o cu o mare majoritate: 689 969 de voturi pentru, față de 224 contra. Pentru comparație, plebiscitul precedent aprobase reforma constituțională din 1864 cu 682 621 de voturi pentru și 1 307 împotriva. Rezultatul consultării populare a fost respectat de Cuza însuși, care a refuzat demn oferta diplomației franceze de a-l readuce la tron.

Situația pe care o prelua tânărul principe era deosebit de grea. Rusia urmărea retrocedarea sudului Basarabiei, reunit cu Moldova din 1857, și a întârziat recunoașterea lui Carol în speranța că va obține în schimb acest teritoriu. În Peninsula Balcanică, Serbia, Muntenegrul și Grecia se pregăteau de război cu turcii și în acest scop căutau alianța României. Idealul național al acesteia pretindea două lucruri: dobândirea independenței și realizarea unității. Vizita lui Carol la Constantinopol a arătat, prin modificările ceremonialului investiturii, că România nu mai e decât formal dependentă de Poartă. Mobilizarea armatei românești,

pentru a preveni o intervenție militară otomană la care instigase Rusia, își dădea astfel roadele. În ce privește problema românilor din Transilvania, după ce Cuza crezuse că prin tratative cu emigrația maghiară s-ar putea stabili o înțelegere, Carol pare a fi fost mai întâi atras de perspectiva unei rezolvări pe calea armelor, având intenția de a se alătura Prusiei în cazul că aceasta ar fi declarat din nou (în 1869) război Habsburgilor. Apoi, cerând stăruitor respectarea egalității tuturor elementelor etnice din regatul Ungariei, el a revendicat pentru românii din Ardeal și Banat o autonomie asemănătoare cu a croaților (1873).

Jurământul constituțional depus de Carol prevedea menținerea integrității teritoriului național. Totuși, după aspra încercare a celor zece luni de război în 1877-1878, pacea de la San Stefano a impus României, din primul moment al independenței sale, cedarea celor trei județe din sudul Basarabiei, Cahul, Bolgrad și Ismail. În schimbul lor, se acorda un teritoriu desprins din Imperiul otoman pe care tratatul de la

Berlin din 1878 (art. 46), încheiat fără participarea reprezentanților României, îl fixa între Dunăre și Marea Neagră, cuprinzând Delta, Dobrogea până la sud de Mangalia și insula Șerpilor. A doua modificare a hotarelor a intervenit în 1913, când pacea de la București, punând capăt conflictelor balcanice la care luase parte și România în ultima lor fază (campania din iulie-august), a adăugat Dobrogei punctul strategic de la Silistra și o fâșie din Bulgaria de nord-est. După trei ani trupele bulgare intrau în Constanța, dar, fiind recuperat la sfârșitul primului război mondial, Cadrilaterul a rămas al României până în 1940. Ideea unei uniri a României cu Bulgaria sub același monarh a fost invocată ca o posibilitate doar în 1886.

Ca reacție față de politica rusă, Carol I și-a găsit un sprijin în Tripla Alianță la care a aderat din 1883: succes al diplomației lui Bismarck, dar și al regelui României, avid de prestigiu și preocupat de a căuta garanții pentru țara sa în echilibrul european. Tratatul datorită căruia România ieșise din izolarea politică de care era amenin-

țată și evitase coalizarea Austro-Ungariei și Rusiei împotriva sa a rămas secret până în anul 1914. Ralierea la blocul militar al Europei centrale n-a împiedicat totuși inițiativa independentă din 1913. Cu acest prilej se deterioraseră relațiile cu Viena, așa încât, contelui Czernin, care-i comunica ultimatumul adresat guvernului de la Belgrad, bătrânul rege îi va răspunde tăios că „n-a fost consultat, ceea ce este o încălcare a drepturilor sale de aliat și a prerogativelor sale de suveran; soarta Serbiei o poate avea și România, stat mic, care trebuie să-și apere demnitatea națională“.

Pus în situația de a alege între cuvântul dat (și fidelitatea față de patria sa, Germania, și dinastia de Hohenzollern, căreia-i aparținea) sau convingerea oamenilor politici români, care s-au opus intrării în război, Carol I a trăit o dramă. A avut în vedere chiar abdicarea, după 48 de ani de domnie. Totuși, cu câteva zile înaintea morții, aprobând convenția prin care Rusia, ca să obțină neutralitatea României, se angaja să-i asigure Transilvania la viitoarea dez-

membrare a imperiului austro-ungar, primul rege al României putea să-și considere cu satisfacție sarcina îndeplinită.

Spre deosebire de politica externă, în care Carol și-a rezervat totdeauna dreptul de a supraveghea și a interveni, cea internă s-a dezvoltat adesea împotriva sa ori independent de el. De la cei dintâi ani de domnie, când a avut de-a face cu „bizantini rău năra-viți“ (vorba lui Maiorescu), care continuau să comploteze și să sfideze ca pe vremea lui Cuza, până la jubileul regal din 1906, punctul culminant al omagiilor măgulitoare, experiența lui Carol I a fost o lentă aclimatizare în cursul căreia societatea românească l-a adoptat și, întrucâtva, s-a lăsat chiar modelată de el. Proclamarea mini-republicii de la Ploiești și decizia de a abdica în 23 martie 1871, după mișcări de stradă în București organizate chiar de prefectul poliției, cu complicitatea primului ministru, au marcat o criză gravă în relațiile dintre clasa politică și principe. Acesta a știut să o depășească cu realism pragmatic, abil și ferm. Alternarea la putere a liberali-

lor (la început favorizați) și a conservatorilor a însemnat însăși articularea dirijată a forțelor constructive și a spiritului critic între care s-a stabilit o paritate analoagă cu raportul dintre *whigs* și *tories*, în Anglia. Colaborarea cu I.C.Brătianu, prim ministru de la 1876 la 1888, a fost deosebit de rodnică pe planul modernizării instituțiilor și administrației.

Marele progrese realizate încep cu Constituția din 1866, inspirată de cea belgiană, deci extrem de liberală, prin care se asigura acordul activ al principiilor suveranității naționale, al guvernării reprezentative și al separării puterilor în stat. Libera circulație a ideilor politice, posibilitatea dialogului public, erau protejate de o legislație foarte indulgentă a presei. Monarhul, care din 1881 își ia titlul de rege, deținea o autoritate limitată față de cea asumată de Cuza în 1864, când își rezervase inițiativa legilor, dar viageră și ereditară, pe linie exclusiv masculină. Actele de stat erau valabile doar

dacă purtau dubla semnătură, a regelui și a unui ministru. Legile votate de parlament în această perioadă, extrem de numeroase, au reglementat toate situațiile posibile, de la instalarea firelor telegrafice și telefonice (1892) până la concursurile pentru ocuparea posturilor medicale, importul strugurilor de masă, atribuțiile jandarmeriei, fabricarea chibriturilor, repaosul duminical, expunerea operelor artistice etc.

Structurile cu care Carol I a înzestrat România au rezistat chiar unei încercări formidabile cum a fost răscoala din 1907. Proletarizarea țărănimii și exigențele exportului de cereale, în concurență cu producția Statelor Unite și a Australiei, în condițiile unei agriculturi extensive, de randament mediu-cru, au dus la o dramatică revoltă contra exploatării prădalnice de tip colonial. Răspunsul statului, în afară de excesele comise în cursul represiunii, a fost amnistia fără judecată pentru 6 600 de țărani dintre cei 7 800 arestați și pregătirea mării reforme agrare care va fi dusă la îndeplinire în timpul domniei următoare.

Problemele sociale și-au pus amprenta asupra momentului cultural Carol I, în sensul că, pe de-o parte, învățământul primar a devenit general și obligatoriu – fără ca 4 000 de învățători, câți avea la dispoziție Spiru Haret, să poată combate eficient un analfabetism apreciat încă la 87% din populație – și, pe de alta, intelectualii s-au implicat în dezbaterile cu privire la modernizare. Junimismul, sămănătorismul, poporanismul – pentru a semnala doar în treacăt principalele curente literare și ideologice – au propus fiecare soluția sa, moderat conservatoare sau utopic progresistă. Fenomenul „arderii etapelor“, dinamica europeanizării de sus în jos au modelat convențiile culturii oficiale, dar au mobilizat și forțele antitraditionale. Năzuința de a uni marea familie națională prin liantul unei culturi superioare, care să altoiască paradigma occidentală pe realitățile locale, a presupus ca scop al efortului întregirea unității românești. Dârzenia luptei n-a fost mai prejos de înălțimea intenției.

E de la sine înțeles că într-o asemenea

epocă creativitatea culturală contează nu atât prin performanțe izolate (Eminescu! Caragiale!), cât prin consistența și consecvența mișcării intelectuale. Ea poate fi măsurată prin importanța crescândă a presei. Față de 70 de periodice în anul 1866, în 1887 apăreau 210 ziare și reviste, în limbile română, germană, greacă, bulgară, spaniolă și idiș, dintre care multe în provincie.

Contribuția personală a regelui Carol la progresul culturii românești se găsește în preocuparea sa constantă pentru dezvoltarea învățământului, în generoasa Fundație care a creat biblioteca universitară din București (1891), în întemeierea Muzeului Național (1906) și în protecția acordată Academiei Române. Fără un deosebit gust artistic, el a dorit totuși să formeze și o galerie de pictură – proprietate a coroanei, deci nici a statului, nici a sa personală – care să înalțe prestigiul dinastiei. „Tare prin voința națiunii, care a văzut în mine realizarea unui principiu“, spunea el în 1869 la inaugurarea Universității din București, „știu că puterea mea rezidă în lumină și, abstracție făcând de

pasiunile lăaturalnice, în lumină numai caut puterea“. Simpatia arătată lucrărilor Academiei, de atâtea ori desfășurate sub auspiciile sale, a mers până la a lua cuvântul în acest cadru savant despre subiectele istorice care-l interesau. De altfel, el a fost și fondatorul Societății Regale de Geografie.

Autor el însuși al unui jurnal, inedit în original, dar cunoscut prin prelucrarea „de un martor ocular“, pentru anii 1866-1881, care a avut mai multe ediții (în limbile germană, franceză și engleză), Carol I a scris istorie și, mai ales, a făcut-o. În plămăda caracterului lui, sever și dominator, se distinge numaidecât simțul datoriei. Ceea ce prețuia el mai mult în oameni era, fără îndoială, valoarea lor etică, și viața sa de o perfectă onestitate și demnitate a fost, în orice clipă, pilduitoare. Prudent și închis în sine, orgolios, a dat misiunii cu care s-a considerat investit sensul unei răspunderi morale. Mult superior monarhilor contemporani de oriunde, probabil ispitit de exemplul Marelui Frederic, el a fost un ziditor.

Cu urmașul lui Carol I poporul român avea să cunoască, după grele încercări, cea mai mare victorie din istoria sa și, pentru cea mai largă categorie socială, o radicală îmbunătățire a condițiilor sale de viață. Ferdinand-Victor-Albert-Meinrad de Hohenzollern se născuse la Sigmaringen în 1865. Tatăl său, Leopold, era fratele lui Carol și, în 1870, fusese chemat la tronul vacant al Spaniei pe care până la urmă l-a ocupat pentru scurtă vreme un prinț italian. Mama lui Ferdinand, Antonia, era o infantă portugheză. În 1881, după proclamarea regatului României, deoarece Carol nu avea copii, Ferdinand a devenit principe moștenitor și, la încheierea studiilor sale universitare și militare, în 1889, s-a stabilit în țară. Opoziția unanimă și categorică a oamenilor politici români la proiectul căsătoriei sale cu Elena Văcărescu era motivată de dorința lor de a exclude posibilitatea formării unei camarile. Din acest motiv, membrilor familiei regale nu le era permisă căsătoria în țară, cu persoane care, chiar fiind de origine aristocratică, le

erau inferioare ca rang. La sfârșitul anului 1892, Ferdinand a luat de soție pe Maria de Coburg-Gotha (născută în 1875), nepoata reginei Victoria după tată și, după mamă, a țarului Alexandru al II-lea.

Câtva timp după aceea, în 1897, când prințul s-a îmbolnăvit grav de febră tifoidă, pericolul morții sale timpurii a produs o mișcare generală de îngrijorare, ceea ce arată că dinastia căpătase popularitate. Moștenitorul tronului, în calitate, creată pentru el din 1910, de inspector general al armatei, a dovedit o conștiinciozitate exemplară. Această experiență i-a permis să cunoască exact starea și pregătirea trupelor la a căror comandă supremă a fost delegat de unchiul său în campania din 1913 în Bulgaria.

I-a fost dat să-și înceapă domnia în împrejurări care pretindeau patriotismul și abnegația ca un imperativ indiscutabil. Carol I, în consiliul de coroană de la Sinaia, declarase miniștrilor săi care se pronunțaseră pentru neutralitate: „Ca rege constituțional, mă supun voinței dumneavoastră“. A

doua zi după moartea lui, la 28 septembrie/11 octombrie 1914, Ferdinand I a jurat să fie „un bun român“, cuvinte care erau un angajament că va respecta sentimentul național, de la care nu s-a abătut niciodată. Agitațiilor care căutau să grăbească intervenția României de partea Antantei, somându-l pe Ferdinand să se încoroneze la Alba Iulia sau să moară pe câmpia Turzii, și presiunilor sau corupției exercitate de Puterile Centrale li s-a răspuns printr-o intensă activitate diplomatică. Succesul ei, din momentul în care Franța, Rusia, Marea Britanie și Italia au recunoscut drepturile românești asupra Transilvaniei și Bucovinei, a decis direcția luată de ofensiva noastră. În consiliul de coroană de la Cotroceni (14/27 august 1916), regele s-a mulțumit să comunice factorilor politici o hotărâre, a sa și a primului său ministru, I.I.C.Brătianu, care-l costa personal foarte mult, ca Hohenzollern și ca german.

Obligată să lupte pe două fronturi, armata română suferă dezastrul de la Turtucaia, pierde Dobrogea, se retrage fără a putea

salva capitala. Grânarul Bărăganului și terenurile petrolifere, parțial distruse, cad pradă inamicului. Parlamentul și guvernul l-au urmat pe rege la Iași, în refugiu. Nu numai că aliatul rus a asistat aproape pasiv la înfrângere, ci, după revoluția din martie 1917, a intrat în dezintegrare. O încercare de puci, care ar fi instalat autoritatea unui soviet militar în locul regelui, arestat împreună cu familia sa pentru a îndura soarta lui Nicolae al II-lea, a eșuat. Dar la București colaboraționiștii organizau o umbră de guvern, presa ocupației îi acuza violent pe responsabili de intrarea în război și s-au găsit chiar oameni politici (C. Stere și alții) care să trateze cu Germania și Austro-Ungaria detronarea lui Ferdinand. Coroana României ar fi fost de oferit împăratului german Wilhelm al II-lea, altui Hohenzollem sau unui Habsburg. Însuși mitropolitul primat, la cererea ocupanților, a dezlegat poporul de jurământul față de rege și i-a îndemnat pe ostașii români să depună armele.

În aceste condiții, ceea ce a provocat redresarea, manifestată prin biruințele

scump plătite de la Mărăști și Mărășești, a fost, pe lângă sfaturile energicului general Berthelot, șeful misiunii franceze, atitudinea regelui însuși. Apelurile pe care le-a adresat trupelor sale, în martie-aprilie 1917, când două treimi din țară se aflau sub ocupație (la 40 de ani după luarea Plevnei!), au făgăduit reforma agrară și votul universal, invocând numele sacru al lui Ștefan cel Mare.

Cu atât mai dureroasă a fost necesitatea de a cere un armistițiu, după ce Petrogradul bolșevizat a început tratativele cu germanii, care își deschiseseră drum spre Odessa și Kiev. Pacea de la Buftea-Cotroceni (24 aprilie/7 mai 1918) nu era decât un dictat, prin a cărui forță i se impuneau României mutilări teritoriale (în Dobrogea și pe linia Carpaților), condiții economice extrem de împovărătoare și chiar modificări constituționale (acordarea colectivă a drepturilor civile pentru evrei, în termenii tratatului de la Berlin, de la îndeplinirea cărora România se sustrăsese până atunci). Din nou, piesa centrală a acestui joc de șah s-a

dovedit a fi regele, care a tergiversat ratificarea tratatului până când acesta a fost anulat prin însăși desfășurarea evenimentelor. Reluând ostilitățile contra Puterilor Centrale la 5/18 noiembrie, România a participat la ultima săptămână de război alături de învingători.

Ferdinand va deveni primul rege al tuturor românilor ca urmare a actelor de unire adoptate succesiv în Basarabia de Sfatul Țării (27 martie/9 aprilie), în Bucovina de Congresul General (15/28 noiembrie) și în Transilvania de Adunarea Națională de la Alba Iulia (18 noiembrie/1 decembrie). La consolidarea acestei situații se va ajunge doar cu prețul încă unui război, cu republica sovietică din Ungaria, și prin lupta dusă la Conferința Păcii pentru apărarea independenței și autorității statului, în cuprinsul noilor sale hotare. Revizionismul învingătorilor va crea probleme la granițele de vest, sud și est ale României Mari. Raporturile cu Iugoslavia, Cehoslovacia și Polonia, vecinii asociați prin aceeași situație de beneficiari ai victoriei, vor fi însă de o loialitate reci-

procă.

Din interior, cea dintâi amenințare a acestui echilibru o reprezintă acțiunea de opoziție și de dezagregare a unui grup socialist (din 1921 comunist). Chiar în decembrie 1918, în București, îndată după întoarcerea regelui, o grevă transformată în manifestație pentru republică a fost reprimată de armată. Instaurarea legii marțiale se poate justifica prin necesitatea de a apăra statul național unitar, abia creat, contra tendințelor centrifuge și revoluționare, dirijate de la Moscova. Din direcția opusă, asaltul împotriva regimului adopta același stil brutal: 1922 este data de naștere a mișcării fasciste, bazate pe antisemitism. Efectul retoric al declarațiilor împotriva in justiției sociale va fi mai convingător decât consistența lor teoretică.

Replica puterii a fost de a oficializa cultul națiunii și de a-i da o interpretare monarhistă. În omagiul adresat de Academie regelui Ferdinand și reginei Maria cu ocazia încoronării din 1922 N. Iorga sublinia datorria de recunoștință a societății românești:

„În cea mai adâncă din suferințele și umilirile noastre am avut în mijlocul nostru cele două mari suflete de credință, de răbdare, de demnitate națională și regală pentru care încoronarea de astăzi nu este un act de splendidă solemnitate meșteșugită, ci consacrarea înaintea lumii întregi a meritelor câștigate prin eroismul în suprema încercare a neamului căruia i s-au devotat“ (inedit).

Mai eficientă a fost activitatea tehnocraților liberali care au elaborat Constituția din 1923 (cea mai largă expresie a libertăților democratice din Europa vremii), reforma agrară, care a împroprietărit 1 400 000 de țărani cu peste 6 000 000 hectare, și legile de naționalizare din 1924. Pentru comparație, reforma agrară din 1945 n-a distribuit decât 1 600 000 ha la 800 000 de țărani. Votul universal fusese introdus printr-un decret-lege din 1920.

În viața politică a României, prezența majoritară a țărănimii în noul corp electoral a determinat lichidarea partidului conservator și ascensiunea partidului țărănesc (național-țărănesc din 1926, când a fuzionat cu

cea mai veche și mai puternică organizație politică din Transilvania, partidul național român).

Faptul că, din populația statului român (18 milioane în 1930), maghiarii reprezentau 1 400 000, evreii 1 080 000 și alte minorități naționale, în frunte cu germanii, încă 1 850 000, nu putea să nu dea naștere unor tensiuni interetnice. Exploatarea lor politică de către extremiști era însă abia la început, iar în viața culturală domnia lui Ferdinand și anii următori, ai regenței, au fost perioada unei coexistențe normale. Se adaugă încă două universități, la Cluj și Cernăuți, alături de care mai apar o academie de drept la Oradea, o facultate de teologie la Chișinău și o politehnică la Timișoara. Este vreme în care România participa activ la dezbaterile prestigioasei Comisii internaționale de cooperare intelectuală de la Geneva. Din 1922 funcționau Școlile din Franța și Italia, ca centre de specializare post-doctorală, atrăgând științei românești prețuirea străinătății. Personal, Ferdinand I a sprijinit dezvoltarea culturii prin întemeie-

rea așezământului care-i purta numele la Iași, o bibliotecă universitară menită a fi perechea celei din București.

Era el însuși un om cu carte, probabil cel mai cult dintre regii noștri, pasionat de botanică, interesat de arheologie și arhitectură, capabil să descifreze fără greutate pisania chirilică a unei vechi biserici. Spre deosebire de predecesorul său, avea o fire mai degrabă subtilă decât viguroasă. Sufletul său adânc religios ascundea cu sfială sentimentul misiunii sale, curajul senin și nemărginita putere de jertfă.

Sacrificiul cu care se încheie această domnie, începută printr-o altă hotărâre a regelui de a-și călca peste sentimentele omeștești, a fost cel mai greu la care se poate îndupleca un părinte. În interesul statului, Ferdinand I și-a dezmoștenit primul născut, schimbând ordinea succesiunii la tron în favoarea nepotului său.

Fiul cel mai mare al regelui Ferdinand, Carol al II-lea, s-a născut în 1893 la Sinaia, fiind

---

primul Hohenzollern român. De el se legau cutezătoare speranțe ale celor convinși că lui îi va fi dat să înfăptuiască unitatea națională. La majoratul lui, în 1915, tatăl său găsea prilejul de a-i adresa în public povețe ca acestea: „Nu uita niciodată că un Rege trebuie să fie întâiul servitor al Statului și de aceea Poporul poate cere ca El să fie pildă în îndeplinirea datoriilor sale. Amintește-ți că un exemplu rău poate să ducă un Stat la pieire... Un suveran are datorii foarte mari către Poporul care i-a încredințat destinele sale, dar puterea lui este îngrădită și nimeni nu trebuie să observe cu mai multă sfințenie Constituția și legile“.

Deși vlăstarul regal fusese educat în acest spirit, o serie de acte impulsive și iresponsabile au dăunat imaginii prințului moștenitor și au adus prejudicii morale dinastiei. Așa a fost, în septembrie 1918, escapada de o săptămână la Odessa, cu ocazia căreia Carol a contractat o căsătorie morganatică pe care Înalta Curte de Casație a anulat-o ca incompatibilă cu legile țării. Fiul lui Carol cu Ioana Lambrino, Mircea,

născut un an mai târziu, în 1920, este deci nelegitim. De altfel, tatăl lui renunțase la dreptul de succesiune în numele său propriu și al viitorilor descendenți din această legătură. Decizia a fost reînnoită, din cauza altei relații sentimentale, cu Elena Lupescu. Consiliul de coroană de la Sinaia (30 decembrie 1925), Camera și Senatul (4 ianuarie 1926) au luat act de retragerea voluntară a lui Carol. Ca moștenitor al tronului a fost proclamat singurul său fiu legitim, Mihai, născut în 1921 din căsătoria cu Elena, prințesă a Greciei și Danemarcei.

Situația nu era fără precedent, cel puțin într-o țară vecină. Dintre fiii regelui Petru I al Serbiei, cel dintâi, Gheorghe, a fost înlăturat de la succesiune, pentru viața sa particulară criticabilă, și înlocuit cu al doilea, Alexandru, soldat viteaz și strateg capabil. Monarhia constituțională îndeplinindu-și funcția „prin grația lui Dumnezeu și voința națională“, elementul ereditar al puterii sale nu-l poate covârși pe cel electiv.

Anii unei chinuitoare suferințe, fizice și sufletești, s-au scurs pentru regele Ferdi-

nand până în ziua morții sale, 19 iulie 1927, când Mihai I a fost chemat la tron pentru prima oară. O regență însărcinată să exercite puterile regale, conform Constituției, în timpul minorității, a fost alcătuită din prințul Nicolae, fratele mai tânăr al lui Carol, patriarhul Miron și primul președinte al Înaltei Curți de Casație, Gh. Buzdugan. La moartea acestuia din urmă (1929), alegerea magistratului C. Sărățeanu ca regent a întărit poziția partidului de guvernământ, cel național-țărănesc.

O politică economică de apel la capitalul străin erodează popularitatea acestui partid (78% din voturi în 1928). Criticile opoziției erau atrase și de regionalismul elitei sale (notabili ardeleni ca Iuliu Maniu, Al. Vaida-Voevod etc.). Principala dificultate cu care se confrunta era aceea de a adapta ideea democrației rurale la exigențele urbanizării și industrializării. Succesivele guverne național-țărăniste n-au avut nici unitate programatică, nici continuitatea care să facă posibilă o operă trainică. În condițiile unei crize economice mondiale,

recesiunea a fost resimțită de cele mai vulnerabile sectoare ale populației productive, ceea ce le-a determinat să-și întoarcă privirile spre extrema dreaptă. E semnificativ faptul că Lupeni, după înăbușirea grevei minerilor din 1929 cu zelul brutal al autorităților locale, a devenit un centru de agitație legionară. Nici neo-liberalismul anilor '30 nu va reuși însă aplicarea programului său de autarhie, susținut de o solidă structură bancară. Oligarhii liberali erau mai preocupați de a controla politica decât de a dezvolta industria. Ineficiența partidelor a dus treptat la pierderea creditului lor în fața unui electorat tot mai sensibil la sloganurile naționaliste și populiste.

Țara era încă epuizată de un efort militar fără precedent: morții, răniții și prizonierii reprezentaseră 71% din forțele mobilizate. Dificultățile materiale exasperau iritarea, întreținută și de o presă agresivă, împotriva „îmbogățiților de război” și a corupției în genere. Soluția omului providențial se impunea de la sine. Ea s-a întrupat în trei

figuri alternative: Carol al II-lea, Corneliu Codreanu și Ion Antonescu.

Nu numai retrospectiv, ci chiar după aprecierile contemporanilor, întoarcerea din surghiun a prințului Carol a fost o răscruce. La 8 iunie 1930, cu acordul tacit al guvernului și al armatei, al regenței chiar (care se grăbește să demisioneze), Carol al II-lea e proclamat rege de Adunările Legiuitoare, cu 485 de voturi pentru și unul singur contra. „Voința națională“, rostindu-se în sensul indicat și de manifestația spontană din București, a triumfat iarăși asupra formelor legalității. Titlul decorativ de „mare voievod de Alba Iulia“ maschează faptul că Mihai I a încetat să domnească.

Paranteza de zece ani care se deschide în 1930 înseamnă o personalizare accentuată a puterii, din considerente economice, sociale și politice, mai mult decât din cauza caracterului monarhului. Ambiția autocratică de care e învinuit a crescut cu vremea, sub influența adulților. Ar fi nedrept să i se nege puterea de muncă, inteligența mlădioasă, energia și sinceritatea cu

care și-a luat în serios sarcina de a moderniza statul și societatea. Nu defectele lui Carol al II-lea l-au făcut inadecvat pentru rolul său simbolic, deși publicul, pe care înaintașii săi îl obișnuiseră cu decența și onestitatea, înregistra dezaprobator diferența, reacționând cu explicabilă nerăbdare la exagerările propagandei oficiale. Ci chiar calitățile lui Carol, care erau ale unui om politic, nu corespundeau demnității funcției regale.

Faptul că a manipulat reprezentarea națională, până aproape de abolirea ei despotică, se datorează situației imposibile create de partide care, în concurența lor fără scrupule, au pus interesele particulare ale clientelei lor mai presus de interesul general. Ispita cazarismului, care-și găsi în 1938 o expresie emfatică, a ocupat locul lăsat vacant de democrație prin demisie înaintea mișcării de extremă dreapta.

Fenomenul fascist a angajat atât Italia și Germania, al căror front se va lărgi ulterior prin adeziunea Spaniei, cât și statele Europei centrale și răsăritene: Austria, Ungaria, Bulgaria, România. Între cele

două războaie mondiale, România a împărtășit soarta țărilor care-și realizaseră năzuințele de unificare națională, sau, ca Polonia, de restaurare și care, după acel moment de apogeu, au fost sacrificate prin acordurile marilor puteri. Izolarea lor a fost urmarea unei deteriorări a relațiilor internaționale de care s-a făcut vinovată complicitatea dintre Germania și U.R.S.S. Interesul vital al României era să-și apere noile granițe, tendință pe care tradiționala orientare către Franța și Anglia n-a exprimat-o destul de ferm. Speranțele legate de sistemul de tratate construit de N. Titulescu au trăit numai atâta timp cât Moscova și-a păstrat interesul față de Înțelegerea Balcanică. De la pactul germano-sovietic din august 1939 soarta României încă neutre era pecetluită.

Trebuie spus totuși că, în relațiile cu Polonia, Iugoslavia, Cehoslovacia, rolul personal al regelui fusese deosebit de activ, introducând în aceste tratative luciditate și dinamism. În jurnalul său, Carol al II-lea notează, în legătură cu vizita la Londra din 1937: „Lui Eden i-am atras atenția că există

o primejdie continuă a unei posibile înțelegeri între Soviete și Germania. Mi-a răspuns că acest lucru nu este cu puțință, iar când am replicat că informația o aveam, indirect, chiar de la Intelligence Service, a fost dezagreabil mirat, dar tot nu m-a crezut“ (inedit).

Încă de atunci regele era convins de necesitatea de a grăbi înarmarea țării. Preocuparea lui față de modernizarea armamentului și a concepțiilor de comandă a dat armatei acea pregătire care i-a permis să înfrunte condițiile foarte grele ale războiului din 1941-1945.

În politica internă, încercările de a governa cu o coaliție de partide sau cu personalități independente au dat greș. Partidul național-țărănesc s-a cantonat într-o opoziție căreia conflictul personal dintre Carol și Maniu i-a dat un caracter antimonarhic. Partidul liberal, lipsit prin asasinarea lui I. G. Duca (1933) și prin disidența lui Gh. I. Brătianu de figurile capabile să întărească rezistența contra unor veleități autoritare ale regelui, a colaborat docil cu Carol și cu favoriții săi pe care opinia

publică îi acuza de corupție.

Adevăratul resort al vieții publice nu se mai află în competiția partidelor parlamentare, ci în contestarea cea mai radicală a regimului. Violența se înstăpânește pe această viață publică. Garda de Fier, cu programul ei xenofob, antisemit, antimarxist și anticapitalist, va reuși să obțină la alegerile din 1937, 15,5% din voturi. Chemând la putere partidul național-creștin (cu numai 9,15%), apoi concediind guvernul Goga pentru negocierile sale secrete cu legionarii și recurgând la dictatură ca ultim baraj contra fascismului, regele a căutat a treia cale. În Bulgaria, contra comuniștilor, și în Iugoslavia, contra separatismului croat, Boris al III-lea și Alexandru I instauraseră mai demult autoritatea lor personală, pe când regele Greciei, Gheorghe al II-lea, cedase conducerea efectivă unui dictator, ca în Italia sau în Spania. Primul exemplu a fost imitat de Carol până în ajunul sfârșitului, când trecerea la al doilea exemplu l-a pus pe urmașul său sub tutela generalului Antonescu. Noua constituție din 1938, cre-

---

area partidului unic, Fontul Renașterii Naționale (înlocuit în 1940 cu Partidul Națiunii), legile de discriminare rasială, represaliile contra terorismului legionar, proclamarea „statului corporativ etnic românesc“, cu demagogia sa de stil dacic și ortodox, – toate aceste măsuri destinate să consolideze regimul au dus, în cele din urmă, la reducerea prerogativelor monarhiei și au angajat responsabilitatea acesteia în politica internă și externă a dictaturii militare.

Formarea guvernului Antonescu la 5 septembrie și abdicarea lui Carol al II-lea, a doua zi, au fost consecința disperării produse de pierderile teritoriale (28 iunie, Basarabia și Bucovina de nord – 30 august, nordul și centrul Transilvaniei – septembrie, sudul Dobrogei). Reacție democratică împotriva dictaturii regale? Cătuși de puțin, căci nucleul manifestațiilor, reduse numai la capitală, era format din aderenții mișcării legionare și agenții provocatori ai legației germane.

Plecând în exil în Portugalia, Carol a crezut că-i va fi posibil să se întoarcă a doua

oară. Fusese înlăturat de Germania hitleristă, la cererea unor politicieni potrivnici sau oportuniști. Pentru a reveni, se pare că a acceptat chiar o propunere sovietică, blocată imediat de opoziția Marii Britanii. La moartea sa, în 1953, România era de cinci ani o „republică populară“.

Ceea ce, în ultimă instanță, poate răscumpăra insuccesul politicii lui este acțiunea perseverentă de dezvoltare a instituțiilor culturale, chiar dacă, în ultima fază a domniei, regele i-a dat și un sens de îndrumare personală absolut neobișnuit până atunci. Încă din 1922 el avusese inițiativa Fundației Carol. Aceasta a fost centrul unei activități de educare a mediului rural, prin sutele de cămine culturale, prin înființarea de biblioteci sătești și prin organizarea asistenței juridice și sanitare. Mai târziu, echipele sociologice ale lui D. Gusti au primit de aici mijloacele lor de lucru, fiind încadrate în sistemul Fundației. Muzeul Etnografic din Cluj și Muzeul Satului din București își au originea în același program de valorificare a civilizației noastre populare. Al doilea as-

pect al acțiunii Fundației a urmărit să dea statornicie și prestigiu prezenței culturii românești în străinătate (expoziții, concerte, difuzare de informații). Din 1933 a apărut Revista Fundațiilor Regale, publicație de excepțională calitate intelectuală. Fundația pentru literatură și artă, creată tot atunci, a lăsat amintirea unei impetuoase activități editoriale. Onorându-se prin asemenea citorii, mecenatismul regal a intervenit ostentativ spre a influența cota de valori culturale: Carol al II-lea are meritul de a-i fi susținut, cu un sigur gust artistic, pe Blaga și Arghezi, pe Enescu, George Georgescu și Ion Jalea.

La 6 septembrie 1940 aceste preocupări erau de domeniul trecutului și nimeni nu putea prevedea cât va trece până la reluarea unei vieți normale. Un tânăr rege de 19 ani, înconjurat numai de cei care-l trădaseră pe tatăl său în ajun sau care-l dușmăniseră de multă vreme, moștenea o țară amputată și o autoritate știrbită.

Lângă Mihai I își va lua locul, pentru a-l sfătui și sprijini, regina-mamă Elena (1896-1982, fiica regelui Constantin I al Greciei). Hotarele nu s-au refăcut nici astăzi în cuprinsul deplin pe care l-au avut de la 1918 la 1940. Basarabia și Bucovina de nord au revenit României între 1941 și 1944, cu prețul unor lupte grele. Conferința de pace de la Paris a consimțit să satisfacă pretențiile Uniunii Sovietice asupra acestor teritorii care, de altfel, se găseau ca și restul țării sub ocupația Armatei Roșii încă din 1944. Numai pentru acea parte a Transilvaniei pe care dictatul de la Viena o predase Ungariei în 1940 și pe care trupele române o dezrobiseră în septembrie 1944, dreptul nostru a fost recunoscut. Dar în condiții care, în martie 1945, reprezentau un șantaj cinic al lui Stalin: în schimbul acceptării guvernului Groza de către rege.

Autoritatea monarhului, până la 23 august 1944, n-a depășit limitele fixate prin actul de la 5 septembrie 1940: a distribui decorații și a-și avea chipul gravat pe moneda națională înseamnă un rol pur

formal. „Conducătorul statului“ nici nu aștepta mai mult decât o colaborare pasivă. Regele evita cât putea să apară la ceremoniile publice, fiindcă nu i-au plăcut niciodată festivitățile și uniformele, și fiindcă prezența lui ar fi fost percepută ca o asociere cu Antonescu. Acestuia, în aroganța sa, îi dispăcea să țină seama de formele protocolare. În același timp, el vedea în suveran o autoritate potențial rivală, pe care era imposibil s-o nesocotească. Din acest motiv, Antonescu și-a atribuit cel mai înalt grad militar, cu intenția de a diminua prerogativele regelui de comandant suprem al forțelor armate. Mai mult, acordarea titlului de mareșal lui Mihai I trebuia să sublinieze că Regele și Conducătorul, ca în Italia, se găseau pe același plan. Poziția onorifică de „cap al puterii armate“, în termenii Constituției din 1923, avea să se dovedească în curând decisivă.

Pentru Hitler, a cărui ură față de „forma anacronică“ a monarhiei era nevrotică și obsesivă, tânărul rege era „stupid“, după cum „țărani români sunt niște vite nenoro-

cite“ iar „clasa conducătoare, putredă până în măduva oaselor“. Punând alături aceste declarații ofensatoare și admirația Führerului pentru Antonescu, e la fel de greu de susținut că primul avea dreptate sau că al doilea era un mare patriot român. Identitatea de vederi a celor doi dictatori, legați prin pactul din noiembrie 1940, s-a menținut până la capăt.

După eșecul diarhiei din perioada 14 septembrie 1940 - 21 ianuarie 1941, timp în care generalul Antonescu fusese „Șeful Regimului Legionar“ și Horia Sima „Comandantul Mișcării Legionare“, România avea să se supună, pentru interesele ei sau împotriva lor, puterilor nelimitate ale lui Antonescu. Acesta își afirma încă la 5 august 1944 intenția de a rămâne credincios Reich-ului „pentru că știe că sfârșitul Germaniei înseamnă și sfârșitul României“.

În aceste condiții, era firesc ca regele Mihai să ia distanță față de aventura militară și față de consecințele ei în spatele frontului. Se știe că singura dată când suveranul a amenințat cu abdicarea a fost în toamna

anului 1942, pentru a împiedica unele măsuri de deportare în masă a evreilor din România în lagărele germane de exterminare. Deoarece, în aprilie 1944, Antonescu refuzase să accepte oferta de armistițiu a Aliaților, iar în mai lăsase fără răspuns propunerea sovietică, oamenii politici din jurul regelui erau îndreptățiți să-și continue eforturile de a salva ființa de stat a României. Telegrama despre care se spune că ar fi fost trimisă de la Moscova prin Stockholm, cu acordarea unor condiții avantajoase, și interceptată de către conspiratori n-a existat niciodată. De asemenea, însemnările lui Ion Antonescu din după-amiaza zilei de 23 august sunt probabil apocrife. Pentru oricine examinează cu bună credință informațiile până acum disponibile, gestul lui Mihai I a fost necesar, nu numai pentru a șterge rușinea de a fi luptat alături de Hitler, ci și pentru a revendica, în ultimul moment, drepturile României la integritate și independență. Deși călcate în picioare de revanșa sovietică, aceste drepturi au fost chezășuite de contribuția noastră la victoria

---

finală a Alianților, prin jertfa ultimelor 400 000 din milionul de pierderi omenești al războiului.

„Poporul nostru înțelege să fie stăpân pe soarta sa“, spusese regele în proclamația de la 23 august. Unul din primele sale decrete a restabilit constituția din 1923. Vechiul echilibru al puterilor nu putea fi însă reconstituit câtă vreme se găseau față în față suveranul, popular și respectat, încrezător în sprijinul românilor, iar de partea cealaltă partidul colaboraționiștilor cu noile forțe de ocupație. Dictatul acestor forțe se va traduce prin lovitura de stat de la 30 decembrie 1947. Cei trei ani precedenți pot fi descriși fie ca etape ale sovietizării României, fie ca o serie de lupte de ariergardă în care, invariabil, rezistența anticomunistă a fost învinsă.

Regele care-și asumase inițiativa în vara 1944 se bizuia în continuare pe solidaritatea națională, dar, prizonier al condițiilor negociate de anglo-americani cu sovieticii, nu mai putea apela fățiș la ea. Aceste evenimente au fost desfigurare cu stăruință de istoriografia regimului comunist, crea-

toare de legende care încă mai dăinuie. Trebuie să li se dea crezare contemporanilor supraviețuitori și documentelor de arhivă când afirmă că opoziția față de guvernul Groza, legalizată prin „greva regală” (21 august 1945 - ianuarie 1946), a recunoscut în Mihai I personificarea independenței naționale. Această opoziție nu făcea greșeala de a-i pune în seamă aplicarea verdictelor Kremlinului (de pildă, sentința de condamnare, inevitabilă de altfel, a lui Antonescu sau cea, neomenoasă ca injustiție, a lui Iuliu Maniu). Ea îndrepta către regele tânăr, frumos, viteaz și chibzuit speranțele și devotamentul ei. A arătat-o la manifestațiile de la 8 noiembrie 1945 și 10 mai 1946. Și ea așteaptă de la el salvarea miraculoasă de propria ei neputință. Când, într-o cameră strâmtă și întunecoasă a reședinței regale de la Șosea, pe care o înconjoară trupe sovietice, Mihai I, amenințat că orice împotrivire ar fi plătită cu viața unor ostatici, își pune semnătura pe un fals – actul de abdicare, imediat ratificat de parlamentul comunist printr-un alt fals –, societatea românească

---

este rănită adânc, pentru o jumătate de secol.

Două generații mai târziu, e timpul de a reveni la normalitate și de a regândi, la altă răsărire de drumuri, trecutul și viitorul României. Ele sunt încă legate, prin personalitatea demnă, modestă, severă și umană a regelui. El nu e numai moștenitorul celor trei bărbați care au făcut România așa cum era, cu luminile și umbrele ei. Este el însuși un personaj istoric, prin prezența căruia se manifestă o incredibil de bruscă apropiere a destinului, ca și cum el ar aduce unui popor vitregit de împrejurări iertarea înaintașilor pentru greșelile sale și îndemnul de care conștiința acestui popor are nevoie pentru ziua de mâine. Ca urmaș direct al bunicului său Ferdinand, este ultimul care a mai domnit asupra României Mari neștirbite. Este comandantul suprem al armatei care a eliberat Ardealul de Nord. Om al țării, așa cum a fost ea odată, între hotarele ei cele mai cuprinzătoare, el dorește să o însuflească iarăși pentru reșezarea ei dinăuntru.

**Tehnoredactare
computerizată:
TRANSIL S.A.**

ISBN 973 - 43 - 0162 - 4

Lci 990

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://www.acadsuwest.ro>